

V. Mel'nyk

OKUNEVSKY THEOPHIL AND HIS LAW PRACTICE

Based on a broad source base in the article the legal activities Okunevskoho St. Theophilos, his participation in outstanding litigation in the late XIX - early XX century.

Key words: T. Okunevsky, advocacy, legal views.

© В. Мельник

Надійшла до редакції 13.10.2011

УДК 94: 655. 41 (477) "1920"

ІДЕОЛОГІЧНИЙ НАГЛЯД ЗА ДРУКОВАНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УСРР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.

ВАЛЕНТИНА МОЛОТКІНА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

У статті аналізуються заходи радянської влади зі встановлення ідеологічного контролю за розповсюдженням друкованої продукції в Україні в першій половині 20-х рр. ХХ ст. Показано, що ідеологічний контроль за друкованою продукцією був одним із пріоритетних завдань радянської влади, яка застосовувала класовий підхід до формування книговидавничого репертуару, ініціювала та всіляко заохочувала знищення в будь-якій формі "ворожого" друкованого слова.

Ключові слова: бібліотека, видавництво, друкована продукція, ідеологія, книгопоширення, книги, література, цензура.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Ідейно-політичний нагляд за літературно-видавничою галуззю був одним із пріоритетних завдань радянської влади. Ідеологічне керівництво видавничою сферою здійснювали партійно-державні органи та інститути цензури, які розробляли й поширювали державні програми, цензурні циркуляри, спеціальні інструкції, положення, що визначали головні напрямки видавничої роботи.

Принципи роботи цензурних органів та функції їх форми цензурного контролю радянської України знайшли відображення й у вітчизняній історіографії. Процеси масового вилучення з фондів бібліотек літератури, що визнавалась радянською владою "ідеологічно-шкідливою", досліджують Н. Ашаренкова [2], О. Каракоз [7], Т. Ківшар [8], Т. Стоян [13], М. Тимошик [14,15], О. Федотова [16, 17], В. Ченцов [32].

Мета статті - дослідити, як радянська влада за проваджувала ідеологічний контроль за розповсюдженням друкованої продукції в Україні в першій половині 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Уведення державної монополії на друковане слово відбулося відразу ж після остаточного встановлення радянської влади в Україні. Для здійснення контролю з боку держави за розповсюдженням друкованої продукції утворювалась ціла система державних органів, які дбали про ідейне спрямування книжкового потоку

та класового підходу до формування книговидавничого репертуару. Комісари книговидавничої справи, органи політконтролю ДПУ, бібліотечний відділ НКО та Головополітосвіта здійснювали експропріацію друкарень, видавництв, книжкових крамниць, поліграфічних підприємств і паперового виробництва, забороняли діяльність небажаних видавництв та книгарень.

Як зазначає дослідниця початкового етапу становлення радянської цензури А. Горяєва, заборонялися і знищувалися, спалювалися і списувалися, відправлялися в спецховища мільйони книжок і газет, географічних карт, платівок, кіно- й фотоплівок [Див. 1]. Необхідність знищення інформації пояснювалась класовою боротьбою та ідеологічним контрольно-тимчасовим заходом. М. Тимошик стверджує, що ініційовані та всіляко заохочувані новою владою заходи знищення в будь-якій формі "ворожого" країні Рад друкованого слова набирали на місцях нечуваних масштабів. Наприклад, у селі Позняки того ж повіту книжки з книгозбірні Русинових кидали вилами на вози і розвозили по хатах, щоб "топили печі буржуазною наукою". Значну кількість книжок із Києво-Печерської Лаври, "аби ні віруючі, ні науковці не користувалися більше цими друками", іменем радянської влади розброшурували з метою продажу їх на макулатуру. У магазинах споживчої кооперації в аркуші паперу, на яких були

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.

увічнені слова зі Святого Письма, продавці загортали оселедці й халву [14, с. 41]. Також М. Тимошик зазначає, що поширеними були випадки розсипання в друкарнях уже зробленого набору майбутніх книжок. Причому тексти багатьох із них були цілком нейтральними або й далекими від політики [Там само; 15, с. 200]. Багато видань розкрадали при транспортуванні, оскільки важко було налагодити їхній відповідний облік, друковану продукцію зберігали в приміщеннях, зовсім не придатних для цієї мети, через що книжки псувались. У розпорядженні Всеукрдержвидаву на кінець 1921 р. нараховувалось до 10 млн примірників дореволюційних видань, зібраних із приватних книгарень, складів, видавництв, бібліотек; близько 4 млн примірників було розподілено по радянських освітніх установах і бібліотеках [4, с. 35]. Як зазначав народний комісар освіти Г. Гринько, "класова ознака при розподіленні літератури повинна бути збережена повністю" [11, с. 10]. У продаж надходили лише ті книжки, що залишалися після розподілу.

Тож, як зазначає Т. І. Ківшар, з утвердженням радянської влади в Україні український книжковий рух зазнавав певного гальмування: відбувалася націоналізація й ревізіція видавництв, поліграфічних підприємств, паперових фабрик, вилучалися із користування українські друки. Натомість поширювалися російські радянські книжки, організовувалось їх видання в Україні та запроваджувалось ввезення з РСФРР. Російська книжка отримувала пріоритети як за кількістю назв, так і за накладом на книжковому ринку України [8, с. 178].

Уся друкована продукція, що знаходилася на книжковому ринку, підлягала ідеологічному контролю. Цьому сприяло "Положення про єдиний план розподілення творів друку на Україні", затверджене 11 січня 1921 р. РНК України [24, арк. 3]. Розподіл і поширення творів друку всіх видавництв становили виняткову монополію Всеукрдержвидаву, що здійснював книгопоширення також і націоналізованих запасів. Зберігалася його монополія й щодо здійснення контролю за роботою приватних та кооперативних видавництв, надавалось право закривати ті з них, діяльність яких визнавалась шкідливою для державних інтересів [8, с. 177].

Книговидання й книгопоширення контролювалося Комуністичною партією України, зокрема, ці питання розглядалися на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У. Термінове поширення пропагандистської радянської брошури, що пройшла всі види цензури, ставало першочерговим завданням книжкової політики більшовиків. Для її здійснення при ЦК КП(б)У утворювалася Міжвідомча центральна комісія [9, с. 143].

Особлива увага приділялась оперативності поширення друкованого слова, тому Народний комісаріат у військових справах видав наказ "Про літературні вантажі та кур'єрів Українського центрального агентства", у якому зазначалося, що літературні вантажі Укрцентрагу слід уважати військовим вантажем, а кур'єрів уважати такими, що виконують військові завдання, й не перешкоджати в перевезенні книжок по всіх дорогах України [12, с. 143-145].

Системному політичному контролю та ідеологічному редагуванню підлягала україномовна література, яка виходила в УСРР на початку 1920-х років, "у якій часто проводяться дрібнобуржуазні націоналістичні погляди" [26, арк. 35]. Як зазначав В. Ігнатенко, "у розвиненому суспільстві ми бачимо широку хвилю друкованого слова (у вигляді книжки, га-

зети і журналу), бачимо, як різні груповки намагаються використати друковане слово для впливу на широкі маси населення" [5, с. 21]. Тому з 1922 р. посилюється ідеологічний контроль за всіма друками, що виходили в Україні. Адже "наступ буржуазії, яка почала відроджуватись, на ідеологічному фронті потребує відсічі". Особливо "небезпечним" цей наступ уважався в галузі друку та видавничої справи [23, арк. 83].

При Головополітосвіті в травні 1922 р. утворюється Головне управління в справах друку. Пізніше, відповідно до Постанови РНК від 29 серпня 1922 р., ця установа була перетворена на Центральне управління в справах друку. Основною функцією цього управління було "об'єднання всіх видів цензури друкованих творів і забезпечення повного державного та політичного нагляду за виданням та поширенням друкованих творів" [6, с. 602]. Як зазначає Т. А. Стоян, організоване й системне вилучення суспільно-політичної та художньої літератури розпочалося в Україні одразу після створення ЦУДУ, тобто із серпня 1922 р. [13, с. 227].

Відповідно до запроваджуваної цензури вимагалось, щоб на кожний твір, підготовлений до друку, був висновок політредактора, а на всіх дозволених творах назва друкарні, місце видання, наклад, число картки Центрального управління на дозвіл та віза: "Дозволено Управлінням друку" (ДУД) [18, арк. 20].

Здійснювали "боротьбу з поширенням творів друку, не дозволених Центральним управлінням у справах друку та його органами, а також нагляд за друкарнями й іншими поліграфічними підприємствами, митними й прикордонними пунктами, боротьбу з нелегальними виданнями та їх розповсюдженням, з привезеною з-за кордону для розповсюдження недозволеною до обігу літературою, нагляд за продажем російської та іноземної літератури та вилучення книг, не дозволених Центральним управлінням у справах друку" органи ДПУ [6, с. 604].

Після проведення ревізії змісту діяльності видавництв влада складає довгі списки випущеної в попередні роки літератури, яка оголошується забороненою для читання. Так, до окремого списку підручників, посібників, випущених кооперативними, приватними видавництвами в Києві чи на місцях коштами земств, було внесено 120 назв. Заборонялися книжки з історії, літератури, мови, географії. Крім того, комісари-контролери побачили загрозу радянській владі й у підручниках з арифметики Верещагіна, Шарка, Челіги, алгебри Граве, геометрії Супруна, фізики Зелінського [14, с. 40]. Пояснення такому рішенню більшовицького уряду давав у публікаціях в офіційному друкованому органі "Шлях освіти" тодішній заступник наркомосвіти Ян Ряппо: "Ці підручники визналися аполітичними, у них відсутній матеріалістичний світогляд та, навпаки, наявний підхід авторів з антимарксистської точки зору". "Якщо зробити генеральний огляд, загальну оцінку наших підручників у напрямку їх відповідності новим типам шкіл, шкільних програм і методів роботи, то ми не маємо ще таких підручників, що цілком відповідали б вимогам часу ... Підручники з математики далекі від марксистського підходу" [14, с. 40].

Зразком тогочасної політкоректності "по-більшовицькому" може правити, приміром, ухвала з протоколу засідання научпедкому в Харкові (№ 22 від 30.03.1923 р.). У ній підтверджено дозвіл на видан-

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.

ня читанок, укладених Є. Кротевичем для початкової школи, за винятком уміщеного в одній із них віршика: "А у Гната нова хата і город, і садок./ Волів пара, корів пара та до того ще й бичок". Ці рядки були розцінені як пропаганда дрібновласницької психології [22, арк. 176].

Обов'язкове рецензування політредактора видавництва або ЦУДУ проходили не тільки підручники, а й художня література. Видавництва мали внутрішню інструкцію редакційної підготовки творів. Усі рукописи підлягали ретельному редагуванню. Дозволялася "ідеологічно-художня обробка", навіть деякі "...купюри й додатки в місцях, що не відповідають сучасній ідеології, іноді цілковита переробка тексту, редагування мови як з боку стилю, так і з боку правопису". Так, редактор Всеукрдержвидаву вважав за доцільне "грунтовну переробку" творів І. Карпенка-Карого ("Сава Чалий", "Сто тисяч"), М. Смотрицького ("Ой, не ходи Грицю..."), В. Винниченка ("Співочі товариства"). Перевидавати ж оригінальні тексти заборонялося [21, арк. 15-16]. Академік С. Єфремов також зазначив курйозні випадки цензури, як то "чищення" пролетарського гімну "Інтернаціонал" та "політоректне" редагування "Гайдамаків" Т. Шевченка [10, с. 43]. Узагалі, дозволів на друк та поширення книг було значно менше, ніж їх вилучення.

"Наступ дрібнобуржуазної ідеології, особливо з боку дрібнобуржуазної інтелігенції, - зазначалося у звіті Агітпропу ЦК КП(б)У за 1923 р., - яскраво виявився в галузі друку й зокрема з-за кордону, де дрібнобуржуазні угруповання розгорнули дуже широку видавничу діяльність, працюючи переважно на наш внутрішній ринок" [19, арк. 9]. На всіх митницях запроваджувалися спеціальні контрольні пункти ЦУДУ, які за централізованими списками вилучали всю "шкідливу" літературу. Зокрема, керівник ЦУДУ І. Кулик у березні 1923 р. інформував губуправління про те, що твори О. І. Герцена та Ф. І. Тютчева, видані за кордоном, заборонено ввозити до УСРР [20, арк. 25].

Особливому ідеологічному контролю підлягала "цитадель буржуазного націоналізму" - приватні видавництва. (До речі, саме вони видавали переважну кількість україномовної літератури). Засобів такого контролю було багато - від заборони продажу вже надрукованих книжок до примусового закриття видавництв. Через такі дії в 1923 р. їх залишалось лише п'ять [33, с. 375]. Із 1926 р. почалася цілеспрямована кампанія з їх знищення як політичними, так й економічними заходами [3, с. 60]. Наклади видань відновлених на період непу приватних видавництв вже не були такими високими, як раніше. Населення, що купувало книжки, особливо інтелігенція, стало ще біднішим. До того ж руйнувалася створена мережа поширення книжок у глибину провінцію [14, с. 42].

Ідея цілковитої централізації видавничої справи виникла в агітпропівських структурах партії. Але сам механізм руйнування всіх недержавних видавництв на практиці здійснювався органами Головліту. Разом із ДПУ вони ще раз перевірили класовий склад власників і співробітників приватних видавництв. Багатьох із них визнавали "ідеологічно чужими" та навіть "ворожими елементами", які заважають справі соціалістичного будівництва. Такого роду звинувачення вже автоматично означали припинення діяльності книжкового видавництва, незалежно від характеру випущеної продукції [3, с. 62].

На центри політосвітньої роботи перетворювали-

ся й бібліотеки. Вагомий вплив на їхню роботу мав циркуляр Головополітосвіти УСРР від 3 січня 1922 року, у якому йшлося не лише про необхідність активізації "чистки" фондів від "контрреволюційних" творів, але й про комплектування їх радянською суспільно-політичною (пропагандистською та агітаційною) літературою [27, арк. 158]. Перша Всеукраїнська нарада бібліотечних працівників книги (Харків, листопад 1923 р.) також "указала на необхідність тісного зв'язку роботи бібліотек із політичними завданнями". Для цього рекомендувалося скласти списки "рекомендованої" літератури, при великих бібліотеках обладнувати кабінети марксистської літератури. ЦК РКП(б) у жовтні 1923 р. приймає постанову "Про посилення партійного впливу на роботу бібліотек", згідно з якою при агітпропвідділах повітових і районних комітетів партії створюються бібліотечні комісії, до бібліотек політосвіт прикріплюються пропагандисти й теоретично підготовлені члени партії [1, с. 70].

Одним з основних методів запровадження цензури в публічні бібліотеки було проведення "чисток" бібліотечних фондів від так званої "ідеологічно-шкідливої" літератури, здійснюваних згідно з інструкціями та різного роду списками, укладеними й затвердженими державними органами, до яких було внесено видання, що підлягали вилученню та конфіскації з публічних бібліотек [7, с. 14].

У Циркулярі від 17 квітня 1923 р. ЦУД пояснив губернським управлінням механізм конфіскації літератури. Вона вилучалася із сільських, повітових, районних бібліотек, із навчальних закладів, а в бібліотеках губернського рівня залишається у "відділі книг", які не видавалися читачам [20, арк. 58]. У травні 1923 р. з'явилася головлівська "Інструкція про порядок конфіскації й розподілу вилученої літератури", згідно з якою основна маса книг підлягала "фізичному знищенню", а кілька примірників залишалася у "відділах спеціального зберігання" [3, с. 62-63].

Як засвідчують архівні джерела, до середини 1922 р. кількість вилучених видань становила біля 20 тис. примірників [26, арк. 62]. Масштаби проведення "чисток" були настільки розповсюдженими, що існувала загроза цілковитого знищення мережі публічних бібліотек, але замість вилучених творів фонди публічних бібліотек поповнювались пропагандистською та агітаційною літературою з метою політичного виховання користувачів. Так, відповідно до списків, підготовлених Головлітом та ЦУСД, лише впродовж 1923 року тільки з фондів публічних бібліотек Києва органами цензури було вилучено 4469 примірників видань [7, с. 15].

О. Федотова аналізує тематику творів, які було вилучено: релігійні твори, що містили елементи релігійної агітації та пропаганди (релігійні трактати, описи життя святих, книги з історії церкви, монастирів тощо); видання з питань філософії, психології; література, видана царською владою для народу, різними урядовими установами, церковними й чорносотенними патріотичними організаціями, такими як партія монархістів, октябристів, "Союз Михайла Архангела", друкарями Троїцької та Києво-Печерської лаври [16, с. 27; 17, с. 32]. Крім того, вилучали українські підручники, белетристику, публіцистичні та історичні книжки, твори, присвячені українській мові [2, с. 95]. До контрреволюційної та антихудожньої літератури зараховували твори зарубіжних філософів: Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера,

Шопенгауера, учення яких суперечило матеріалістичним ідеям, які були покладені в основу комуністичної ідеології. Також вилучали й знищували твори відомих російських класиків: "релігійно-моральні оповідання" Л. Толстого, твори І. Тургенєва, "архискверного" Достоєвського, І. Гончарова, "не имеющих ничего общего с нашей рабоче-крестьянской массой" [3, с. 86]. До списків забороненої літератури потрапляли і твори таких письменників, як М. Лесков, Л. Андрєєв, І. Бунін [3, с. 87]. Серед українських авторів найбільш "популярними" для політцензорів були - М. Грушевський, Д. Донцов, Д. Драгоманов, Б. Грінченко, В. Рєзніченко. 12 квітня 1923 р. вилученню підлягали 868 книг, у тому числі Л. Старицької-Черняхівської, Х. Барановського, О. Скоропис-Йолтуховського, С. Єфремова [20, арк. 242-251]. Ідеологічно шкідливими було визнано й дитячі казки (Я. Коласа "Вибрані білоруські казки", Г. Ходкевича "Гуцульські образки", Шарля Перро "Кіт у чоботях") [32, с. 16].

У січні 1924 р. на засіданні завідувачів агітаційно-пропагандистських відділів губкомів партії обговорювалась проблема, пов'язана з переповненням бібліотек "ідеологічно-шкідливою літературою" [30, арк. 14]. Тому вже в липні була розіслана "Інструкція по вилученню шкідливої літератури з книжкових магазинів, бібліотек, читалень". Згідно з інструкцією губвідділи зобов'язували складати списки вилученої літератури й надсилати їх до ЦУД. Так, за списками по Чернігівській губернії за 1924 р. було вилучено 9000 книжок. Доходило до того, що навіть вилучались твори Леніна, Чехова, Мольєра [29, арк. 10], оскільки "такая была установка - лучше перерочиститься, чем недоочиститься" [3, с. 87]. На засіданні оргбюро Секретаріату ЦКП(б)У з питань діяльності агітпропу ЦКП(б)У (17-18 листопада 1925 р.) при обговоренні ситуації, що склалася з вилученням літератури, Зайдель у своїй доповіді акцентував увагу "на діях Т. Глинського, який дав розпорядження без жодного перегляду й без списків вилучати з фондів літературу, серед якої виявилось багато книжок, цінних з історії" [30, арк. 73]. Тому, щоб у подальшому уникнути таких ситуацій, допускалось лише планомірне вилучення шкідливої літератури [31, арк. 18].

Висновки

Ідеологічний контроль за друкованою продукцією був одним із пріоритетних завдань радянської влади, яка з першої половини 1920-х рр. застосовувала класовий підхід до формування книговидавничого репертуару, ініціювала та всіляко заохочувала знищення в будь-якій формі "ворожого" друкованого слова. Була утворена ціла система державних органів (НКО, Всеукраїнське державне видавництво, Головополітосвіта), які контролювали роботу видавництв, складали списки випущених у попередні роки книжок, що підлягали вилученню та конфіскації з книжкових магазинів, бібліотек, читалень. Згідно з інструкціями та різного роду списками, укладеними й затвердженими державними органами, проводились "чистки" бібліотечних фондів від так званої "ідеологічно-шкідливої" літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афанасьєв В. В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917-1941 рр.) / В. В. Афанасьєв, В. О. Ветров, С. А. Канавенко. - Харків, 1968. - 178 с.

2. Ашарєнкова Н. Г. Вплив цензури на діяльність публічних бібліотек України (20-30 рр. ХХ ст.) / Н. Г. Ашарєнкова // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. наук. статей. - К., 2001. - Вип. 5. - С. 93-101.

3. Блюм А. В. Советская цензура в эпоху тоталитарного террора. 1929-1953 / А. В. Блюм. - СПб., 2000. - 312 с.

4. Гринько Г. Відчит Народного Комісаріату Освіти VI Всеукраїнському з'їздові Рад / Г. Гринько. - Харків, 1921. - С. 35.

5. Ігнатенко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатенко // Бібліологічні вісті. - 1923. - № 3. - С. 21-34.

6. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. - К., 1922. - Ч. 37. - 602 с.

7. Каракоз О. О. Цензура в публічних бібліотеках України: сутність та форми прояву (1917-1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство" / О. О. Каракоз. - К., 2006. - 25 с.

8. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.) / Т. І. Ківшар. - К. : Логос, 1996. - 344 с.

9. Культурне будівництво в УРСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду 1917-59 рр. : зб. док. - К., 1960. - Т. І. - 882 с.

10. Левчук О. М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидання в Україні / О. М. Левчук. - К. : Наук. думка, 1992. - 182 с.

11. Наркомпрос в новой экономической обстановке : материалы Всеукраинского совещания 17-23 ноября 1921. - Харьков, 1921. - 2-й вып. - 55 с.

12. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. - 1919. - № 10. - С. 143-145.

13. Стоян Т. А. Система політичної цензури в УРСР у 1920 - 1930 рр. / Т. А. Стоян. - К. : Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. - 480 с.

14. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920-1990): організаційний аспект / М. Тимошик // Вісник Книжкової палати. - 2004. - № 2. - С. 40-45.

15. Тимошик М. Її величність книга. Історія видавничої справи Київського університету ім. Т. Г. Шевченка 1834-1999 / М. Тимошик. - К., 1999. - 306 с.

16. Федотова О. Аналіз документального масиву видань спецфонду Книжкової палати України періоду 1917-1921 рр. / О. Федотова // Вісник книжкової палати. - 2000. - № 7. - С. 26-29.

17. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики / О. Федотова // Вісник книжкової палати. - 2002. - № 6. - С. 30-35.

18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України). - Ф. 166. - Оп. 2. - Спр. 924. - 79 арк.

19. ЦДАВОВ України. - Ф. 166. - Оп. 2. - Спр. 926. - 143 арк.

20. ЦДАВОВ України. - Ф. 166. - Оп. 3. - Спр. 971. - 306 арк.

21. ЦДАВОВ України. - Ф. 177. - Оп. 1. - Спр. 397. - 97 арк.

22. ЦДАВОВ України. - Ф. 292. - Оп. 1. - Спр. 8. - 102 арк.

23. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 992. - 191 арк.

24. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 749. - 116 арк.

25. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1447. - 76 арк.

26. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1475. - 162 арк.

27. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1489. - 198 арк.

28. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1839. - 184 арк.

29. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1840. - 12 арк.

30. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2001. - 114 арк.

31. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2002. - 152 арк.

32. Ченцов В. Табу на думку, заборона - на слово / В. Ченцов // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - 1994. - № 1. - С. 12-28.

33. Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 рр. / Г. М. Шевчук. - К., 1963. - 435 с.

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.

V. Molotkina

IDEOLOGICAL SUPERVISION OF THE PRINTED MATERIALS IN THE USSR IN THE FIRST HALF OF THE 20TH OF XX CENTURY

Analyses the activities of the Soviet authorities to establish ideological control over the dissemination of printed materials in Ukraine in the first half of the 20th of XX century.

Key words: library, publishing, print production, ideology, book distribution, book, literature, censorship.

© В. Молоткіна

Надійшла до редакції 08.11.2011

УДК 930.1:001.8

ФЕНОМЕН ТІЛА В КОНЦЕПЦІЯХ ПОСТМОДЕРНІЗМУ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

ЯРОСЛАВ ПОТАПЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Тема статті міждисциплінарна і торкається вивчення історико-культурологічних підходів до аналізу людської тілесності як соціокультурного феномена. Здійснено історичний огляд аналітики тілесності в постмодерному дискурсі. Особлива увага приділена конструктивістським, деконструктивістським та семіотично-текстуальним підходам.

Ключові слова: історія науки, тілесність, тіло, постмодернізм, дискурс, парадигма.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Доволі поширеною в сучасній соціогуманітаристиці є теза про тілесно-візуальну зорієнтованість культури в кінці ХХ - на початку ХХІ ст., котра найбільш помітно виявляється в культурі сексуальності та здоров'я, формуванні тілесно-привабливого іміджу в рекламі, шоу-бізнесі та політиці (агресивному вторгненні іміджмейкерства та іміджеології в усі сфери суспільної життєдіяльності). У понятійному комплексі філософії постмодернізму категорії "тіло" та "тілесність" розмежовуються, хоча й не отримують однозначної термінологічної фіксації (попри те, що обидві міцно "вмонтовані" в загальну стратегію концептуального обґрунтування деперсоналізації суб'єкта).

Задекларована проблема вже була частково розглянута в роботах М. Золотоносова, Г. Тульчинського, Ф. Саразіна, М. Можейко, А. Грицанова, І. Ільїна, В. Косяка, А. Цой, Н. Зборовської, О. Гомілко, І. Смирнова, М. Епштейна, О. Івашино, В. Подороги, Д. Міхеля, І. Биховської, проте до сьогодні відкритим залишається цілий комплекс аспектів, пов'язаних із осмисленням тіла людини як соціокультурного феномена й елемента "постмодерної чуттєвості".

Мета статті - дати загальний історичний огляд концептуальних уявлень про тіло та тілесність, що сформувалися в руслі постмодерністської парадигми у другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи ставлення до тіла в постмодернізмі, О. Гомілко приходить до висновку, що цей інтелектуальний наприя-

мок, як і фемінізм, "роздратований" тілом і намагається "розправитися" з ним (тіло зникає під навалом слів). Тіло в постмодерні - метафора Іншого, атрибут мови, похідне від інших сутностей, щось зайве, причина турбот і непорозумінь [1, с. 119]. Ставши "модною фішкою" й претензійним методологічним ноу-хау, тілесність так і не набула статусу органічної сутності.

Зовсім інший підхід зустрічаємо в російського дослідника Г. Тульчинського. Він стверджував, що в постмодернізмі зроблено рішучий крок у напрямку зміни системотворчого центру сучасної культури - перехід від Слова до Тіла: від інтелекту й духовності до тілесності, від вербальності до візуального образу, від раціональності до "нової архаїки", - у центрі ментальності й дискурсу виявилось тіло (плоть) [10, с. 38]. Місце Слова зайняло Тіло, культура втратила логоцентризм, здобувши, натомість, тілоцентризм (за М. Золотоносовим). Дуже схожу тезу висловлює й Л. Морєва: "Тілесність та ментальність ніби міняються місцями: тіло стає внутрішнім, а ментальність - зовнішнім планом "зчитуваного" змісту. Тілесність у всьому спектрі просторово візуалізованих метафор стає домінантою справжності того, що відбувається, порятунком від "симулякріваних пустот" [Цит. за: 10, с. 47].

Тілоцентрична традиція, що формує окрему парадигму, стала наслідком потужної традиції дуалізму духу та тіла, котра пронизує західне мислення від Платона до Декарта. Авторитетний російський

№ 7 (114) листопад-грудень 2011 р.